

Piotr Łapiński

Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej w Kaliszu

AKTYWNOŚĆ FIZYCZNA W RESOCJALIZACJI WIĘZNIÓW MŁODOCIANYCH W WARUNKACH ZAKŁADU KARNEGO

Słowa kluczowe: aktywność fizyczna, zakład karny, rehabilitacja, więźniowie, młodociani przestępcy

Streszczenie: W zamiarze ustalenia przydatności zajęć wychowania fizycznego w pracy ze skazanymi młodocianymi postanowiono zbadać empirycznie wpływ podejmowania przez nich poszczególnych rodzajów aktywności fizycznej na wybrane czynniki decydujące o jakości procesu ich resocjalizacji. Zastosowanie w badaniach metody eksperymentu *ex post facto* pozwoliło na dokonanie porównań między młodocianymi skazanymi aktywnymi fizycznie a tymi, którzy nie podejmują aktywności fizycznej w czasie pobytu w więzieniu. Na podstawie wyników badań skonstruowano wnioski ogólne oraz implikacje praktyczne dla wychowawców zatrudnionych w zakładach karnych dla skazanych młodocianych.

PHYSICAL ACTIVITY IN SOCIAL REHABILITATION OF JUVENILE DELINQUENTS IN PENITENTIARY CONDITIONS

Key words: physical activity, a penitentiary, social rehabilitation, prisoners, juvenile delinquents

Summary: In order to discover the influence of physical education while dealing with juvenile delinquents, the empirical influence of selected kinds of undertaken by them physical activities have been chosen to examine quality factors determining the rehabilitation process. Therefore, the influence of undertaken physical activities on prisoners' behavior was the subject of this research. The research involved the experiment method *ex post facto*, which enabled to make comparison between these juvenile delinquents, who undertake physical activities while being imprisoned, and between those who do not undertake any of the mentioned physical activities. On the basis of the research results, general conclusions and practical implications have been made for prison tutors working with juvenile delinquents.

Jednym z podstawowych zadań współczesnego więzienia jest wzbudzenie w skazanych woli współdziałania w kształtowaniu ich społecznie pożądanych postaw oraz przygotowanie ich do pełnienia różnorodnych ról w wolnym, praworządnym społeczeństwie.

W tak ukierunkowanych współczesnych programach resocjalizacyjnych poszukuje się różnorodnych środków oddziaływań wychowawczych, które przyczyniłyby się do większego zaangażowania skazanych w proces ich społecznej readaptacji. Do osiągnięcia tego celu przyczynić się może koncepcja wykorzystania aktywności fizycznej w pracy resocjalizacyjnej jako środka przekazu ponadczasowych i akceptowanych przez wszystkie pokolenia wartości nierozzerwalnie związanych ze sportową czy zdrowotną kulturą człowieka. Relatywnie wysokie zapotrzebowanie na podejmowanie aktywności fizycznej u osób będących w okresie rozwoju psychosomatycznego powoduje, że środek ten może być szczególnie skuteczny w resocjalizacji skazanych młodocianych.

W zamiarze ustalenia przydatności zajęć wychowania fizycznego w pracy ze skazanymi młodocianymi postanowiono zbadać empirycznie wpływ podejmowania przez nich poszczególnych rodzajów aktywności fizycznej na wybrane czynniki decydujące o jakości procesu ich resocjalizacji. Zastosowanie w badaniach metody eksperymentu *ex post facto* pozwoliło na dokonanie porównań między tymi młodocianymi skazanymi, którzy podczas odbywania kary pozbawienia wolności podejmują aktywność fizyczną a tymi, którzy w czasie pobytu w więzieniu aktywności fizycznej nie podejmują. Na podstawie wyników badań skonstruowano wnioski ogólne oraz implikacje praktyczne dla wychowawców zatrudnionych w zakładach karnych dla skazanych młodocianych.

1. PODSTAWOWE ZAŁOŻENIA PLANU BADAWCZEGO

Przedmiotem badań był wpływ podejmowania aktywności fizycznej przez osoby odbywające karę pozbawienia wolności na ich postawy.

Zarówno zakres wiedzy badacza jak i jego doświadczenia własne zdobyte w pracy ze skazanymi pozwoliły na zredagowanie następującego problemu badawczego:

Jaki jest wpływ podejmowania aktywności fizycznej przez osoby odbywające karę pozbawienia wolności na proces kształtowania ich społecznie pożądanых postaw?

Biorąc pod uwagę treść problemu badawczego a także dotychczasowe wyniki badań zawarte w literaturze przedmiotu sformułowano następującą hipotezę badawczą:

Skazani aktywni fizycznie różnią się od skazanych nie podejmujących aktywności fizycznej pod względem:

- a) występowania wybranych zachowań zaburzonych,
- b) funkcjonowania w warunkach izolacji więziennej w opinii personelu,
- c) samooceny stanu psychofizycznego.

Skazanych aktywnych fizycznie cechuje bowiem niższy poziom występowania zachowań zaburzonych, ich funkcjonowanie jest lepiej oceniane przez personel więzienny, cechuje ich także wyższy poziom samooceny stanu psychofizycznego.

Różnice te uzależnione są od rodzaju i częstotliwości podejmowanej przez nich aktywności fizycznej.

W omawianych badaniach zmienną niezależną główną podzielono na dwie zmienne niezależne szczegółowe tj. rodzaj podejmowanej przez badanych aktywności

fizycznej oraz jej częstotliwość. Fakt bezpośredniego kontaktu z rywalem podczas podejmowania aktywności fizycznej - lub też brak takiego kontaktu - to przyjęte kryterium podziału skazanych na grupy kategorialne wg rodzaju podejmowanej przez nich aktywności fizycznej.

Grupa klasyfikacyjna skazanego była w omawianych badaniach zmienną niezależną uboczną. Jest to stosowane w praktyce penitencjarnej symboliczne (M, P lub R)³¹³ oznaczenie faktu skierowania skazanego do odbywania kary we właściwym rodzaju zakładu karnego na podstawie ściśle określonych kryteriów³¹⁴ m. in. wieku skazanego. Znaczenie zastosowanych symboli jest następujące:

M - zakład karny dla młodocianych

P - zakład karny dla dorosłych odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy

R - zakład karny dla dorosłych recydywistów penitencjarnych

Granicą wieku, która decyduje o przekwalifikowaniu skazanego z grupy młodocianych (M) do dorosłych (P lub R) jest ukończenie przez niego 21 roku życia.

Podejmowanie przez skazanych aktywności fizycznej, zgodnie z treścią hipotez badawczych wpływać miało na ich funkcjonowanie w warunkach izolacji więziennej. Oceny funkcjonowania badanych dokonywałem w oparciu o kryteria zawarte w treści pierwszej hipotezy.

Metodę sondażu diagnostycznego zastosowano przed przeprowadzeniem eksperymentu pedagogicznego ponieważ wyniki badań sondażowych zamierzano wykorzystać w procedurze wyłonienia grupy reprezentatywnej biorącej udział w eksperymencie. Drugą wykorzystaną metodą badawczą był właśnie eksperyment pedagogiczny. Jednak zastosowanie eksperymentu klasycznego budziło u badacza wątpliwości o charakterze etycznym. Podziela on bowiem pogląd T. Pilcha (1995), że plan badawczy nie powinien zakładać zamierzonego stworzenia nierównych szans rozwoju wychowanków. W tej sytuacji podjął on decyzję o zastosowaniu planu eksperymentalnego opartego o model *ex post facto*.

Badaniom eksperymentalnym poddano łącznie 606 osób odbywających karę pozbawienia wolności w ośmiu zakładach karnych położonych w siedmiu powiatach na terenie pięciu województw.

2. WYNIKI BADAŃ

W tej części przedstawiono jedynie najistotniejsze wyniki badań stosując przy tym porządek tematyczny odpowiadający konstrukcji hipotezy badawczej.

Aktywność fizyczna a występowanie u skazanych zachowań zaburzonych

Okazało się, że skazanych aktywnych fizycznie w porównaniu ze skazanymi nie podejmującymi aktywności fizycznej cechuje niższy poziom występowania

³¹³ Symbolikę klasyfikacji skazanych reguluje § 53.1 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno – porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz.U. 03.152.1493).

³¹⁴ Kryteria klasyfikacji skazanych reguluje art. 82 § 2 ustawy z dnia 06 czerwca 1997 kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 97.88.553).

zachowań agresywnych, zachowań uległych oraz tzw. innych zachowań zaburzonych³¹⁵ a środki przymusu bezpośredniego stosuje się wobec nich rzadziej (tabela 1). W grupie badawczej odnotowałem także znacznie NIŻSZY niż w grupie kontrolnej poziom występowania zachowań autoagresywnych. W tabeli 2 widać, że różnica ta bliska jest przyjętemu progu istotności $p < 0,05$.

Tabela 1. Podejmowanie przez skazanych aktywności fizycznej a występowanie u nich zaburzeń w zachowaniu

Wskaźnik		Występowanie zachowania w grupie kategoryjnej				χ^2	df	p
		Nieaktywni		Aktywni				
		n_0	%	n_{AF}	%			
Zachowania zaburzone	Agresywne	21	16,67	39	8,12	8,1625	1	0,0043
	Uległe	22	17,46	49	10,21	5,0744	1	0,0243
	Inne	8	6,35	13	2,71	3,9548	1	0,0467
Stosowanie środków przymusu bezp.		4	3,17		0,42	7,7437	1	0,0054

Tabela 2. Podejmowanie przez skazanych aktywności fizycznej a dokonywanie przez nich samouszkodzeń ciała

Wybrane zachowania autoagresywne	Nieaktywni		Aktywni		z	p
	średnia	odchyl. stand.	średnia	odchyl. stand.		
Wszystkie samouszkodzenia	0,1349	0,3868	0,0042	0,0645	1,9873	0,0469
Tylko próby samobójcze	0,0159	0,1255	0	0	0,2744	n. ist.

Na występowanie u skazanych zachowań zaburzonych wpływ miał też rodzaj podejmowanej przez nich aktywności fizycznej. Z tabeli 3 wynika, że w zakresie występowania zachowań agresywnych, roszczeniowych, a także pod względem stosowania wobec skazanych środków przymusu bezpośredniego, między porównywanymi grupami istnieją istotne różnice.

³¹⁵ Do kategorii „inne zachowania zaburzone” w ramach omawianej pracy zaliczono obniżony nastrój, płaczliwość, wesołkowatość, zmienność nastroju czy nieadekwatne reagowanie (np. śmiech w sytuacji smutnej, płacz w sytuacji śmiesznej).

Tabela 3. Rodzaj aktywności fizycznej podejmowanej przez skazanych a występowanie u nich zaburzeń w zachowaniu

Wskaźnik występowania zaburzeń w zachowaniu		Rodzaj aktywności fizycznej								χ^2	df	p
		nieaktywni (r0)		siłowe (r1)		bezkontaktowe (r2)		kontaktowe (r3)				
		n _{r0}	%	n _{r1}	%	n _{r2}	%	n _{r3}	%			
Zachowania zaburzone	Agresywne	21	16,67	27	16,87	3	1,86	9	5,66	30,0536	3	0,0000
	Roszczeniowe	18	14,29	14	8,75	7	4,35	6	3,77	14,3375	3	0,0025
	Uległe	22	17,46	12	7,50	19	11,80	18	11,32	6,7942	3	n. ist.
Stosowanie ŚPB		4	3,17	2	1,25	0	0	0	0	9,4439	3	0,0239

Procedura badawcza przewidywała także porównywanie z osobna każdej grupy kategoryjnej skazanych aktywnych fizycznie (utworzonej w wyniku podziału zmiennej niezależnej głównej na zmienne szczegółowe) z grupą kontrolną. Przypadki, w których porównanie to ukazało różnice istotne statystycznie oznaczono w tabeli 3 poprzez wypełnienie właściwych jej komórek jednolitym tłem. Ten sposób prezentowania danych stosowany będzie także w dalszej części publikacji.

W całej grupie skazanych aktywnych fizycznie, występowanie zachowań agresywnych u młodocianych (M) i odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy (P) odnotowano na statystycznie wyższym poziomie niż u recydywistów penitencjarnych (R). W grupie kontrolnej pod tym względem statystycznie istotnych różnic nie odnotowano (tabela 4).

Tabela 4. Występowanie zachowań agresywnych wśród skazanych nieaktywnych fizycznie i aktywnych fizycznie z uwzględnieniem ich klasyfikacji

zmienna	Odsetek w zakresie danej grupy klasyfikacyjnej					
	Nieaktywni fizycznie			Aktywni fizycznie		
	M	P	R	M	P	R
Występowanie zachowań agresywnych	23,81%	16,67%	9,52%	12,73%	10,34%	3,57%

Różnice między poszczególnymi kategoriami skazanych wynoszą odpowiednio:

- w grupie nieaktywnych fizycznie: $\chi^2 = 3,0857$

przy $df = 2$ daje różnicę $p = 0,2138$

- w grupie aktywnych fizycznie: $\chi^2 = 9,7140$ przy $df = 2$ daje różnicę $p = \mathbf{0,0078}$.

Wśród badanych podejmujących siłowe rodzaje aktywności fizycznej (r1), relatywnie wysoki poziom zachowań agresywnych występuje jedynie u skazanych młodocianych i skazanych odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy, albowiem pod tym względem różnią się oni znacząco od recydywistów penitencjarnych (tabela 5).

Tabela 5. Występowanie zachowań agresywnych wśród skazanych podejmujących siłowe rodzaje aktywności fizycznej z uwzględnieniem ich klasyfikacji

zmienna	Odsetek podejmujących siłowe rodzaje aktywności fizycznej		
Występowanie zachowań agresywnych	M	P	R
	27,03%	24,14%	4,62%

Zarówno w grupach podejmujących pozostałe rodzaje aktywności fizycznej (r2 i r3) jak i wśród badanych nieaktywnych fizycznie (r0) omawiane różnice nie były istotne statystycznie.

Różnice między poszczególnymi kategoriami skazanych wyniosły odpowiednio:

- w grupie nieaktywnych fizycznie (r0): $\chi^2 = 3,0857$,
co przy $df = 2$ daje istotność różnic na poziomie $p = 0,2138$,
- w grupie podejmujących *siłowe* rodzaje aktywności fizycznej (r1):
 $\chi^2 = 11,8641$, co przy $df = 2$ daje różnicę istotną na poziomie $p = \mathbf{0,0026}$,
- w grupie podejmujących *bezkontaktowe* rodzaje aktywności fizycznej (r2):
 $\chi^2 = 3,7979$,
co przy $df = 2$ daje różnicę istotną na poziomie $p = 0,1497$,
- w grupie podejmujących *kontaktowe* rodzaje aktywności fizycznej (r3): $\chi^2 = 0,0562$,
co przy $df = 2$ daje różnicę istotną na poziomie $p = 0,9723$.

Aktywność fizyczna a funkcjonowanie skazanych w warunkach izolacji więziennej

W drodze wywiadów prowadzonych wśród wychowawców ustalono, że pod względem: relacji skazanych z personelem ochronnym, relacji skazanych ze współsadzonymi oraz jakości kontaktów skazanych z wychowawcą, badani aktywni fizycznie uzyskują znacznie wyższe noty, niż skazani z grupy kontrolnej. Byli oni także częściej nagradzani regulaminowo a kary dyscyplinarne wymierzano im rzadziej. Ze względu na ograniczone ramy niniejszej publikacji - poniżej (tabela 6) podaję jedynie istotności różnic pod względem występowania omówionych wskaźników funkcjonowania badanych w warunkach izolacji więziennej.

Tabela 6. Różnice między skazanymi aktywnymi fizycznie a skazanymi nie podejmującymi aktywności fizycznej pod względem wybranych wskaźników funkcjonowania w warunkach izolacji więziennej

Wskaźnik	Istotność różnic
Relacje z personelem ochronnym	$p = 0,0449$
Relacje ze współsadzonymi	$p = 0,0087$
Jakość kontaktów z wychowawcą	$p = 0,0000$
Liczba udzielonych nagród regulaminowych	$p = 0,0000$
Liczba wymierzonych kar dyscyplinarnych	$p = 0,0000$

Ponadto w zakresie kategorii „relacje z personelem ochronnym” oraz „jakość kontaktów z wychowawcą” między grupami skazanych różniącymi się klasyfikacją (a więc m.in. wiekiem) odnotowano istotne statystycznie różnice (tabela 7 i 8).

Tabela 7. Relacje z personelem ochronnym skazanych aktywnych fizycznie z uwzględnieniem ich klasyfikacji

Kategoria	Grupa badanych klasyfikacyjna			χ^2	p	df
	M	P	R			
Zdecydowanie złe	6,36%	6,32%	6,12%	12,9858	8	0,0113
Raczej złe	21,82%	12,64%	13,78%			
Obojętne	31,82%	20,11%	17,35%			
Raczej dobre	21,82%	24,71%	35,71%			
Zdecydowanie dobre	18,18%	36,21%	27,04%			

W grupie skazanych nieaktywnych fizycznie: $\chi^2 = 5,5722$, co przy $df = 8$ daje istotność różnic na poziomie $p = 2,2335$.

Tabela 8. Jakość kontaktów z wychowawcą skazanych aktywnych fizycznie i skazanych nieaktywnych fizycznie z uwzględnieniem ich klasyfikacji

Kategoria	Grupa badanych klasyfikacyjna			χ^2	p	df
	M	P	R			
Zdecydowanie zły	5,45%	5,17%	5,10%	16,7132	8	0,0332
Raczej zły	10,91%	30,70%	25,00%			
Obojętny	15,45%	20,11%	15,82%			
Raczej dobry	37,27%	33,33%	23,98%			
Zdecydowanie dobry	30,91%	27,59%	30,10%			

W grupie skazanych nieaktywnych fizycznie: $\chi^2 = 7,8885$, co przy $df = 8$ daje istotność różnic na poziomie $p = 0,4444$.

Aktywność fizyczna skazanych a samoocena ich stanu psychofizycznego

Skazani aktywni fizycznie w porównaniu ze skazanymi fizycznie nieaktywnymi wyżej oceniają:

- stan swojego zdrowia fizycznego ($p = 0,0037$)
 - stan swojego zdrowia psychicznego ($p = 0,0000$)
 - poziom swojej sprawności fizycznej ($p = 0,0000$)
- a także częściej dostrzegają u siebie:
- poprawę stanu zdrowia fizycznego ($p = 0,0000$)
 - wzrost poziomu sprawności fizycznej ($p = 0,0000$)

Jednak kwestionariusz wywiadu ze skazanym skonstruowano tak, aby obok prostych pytań dotyczących samopoczucia badanych zawierał on także pytania, które pozwolą wnikać nieco głębiej w ich stan psychofizyczny. Skazani aktywni fizycznie znacznie częściej niż fizycznie nieaktywni są zdania, że organizowanie zajęć ruchowych powoduje osłabienie konfliktów między skazanymi grypsującymi a niegrypsującymi. Ponadto skazani aktywni fizycznie częściej od fizycznie nieaktywnych wyrażali chęć wspólnego uczestnictwa w zajęciach ruchowych bez względu na przynależność współwiczających do podkultury przestępczej (co widać w tabeli 9 zwłaszcza w kategorii „dostępne dla wszystkich bez wyjątku”).

Tabela 9. Odpowiedzi na pytanie nr 15 kwestionariusza wywiadu: opinia zajęć w-f przez skazanym

Dostępność „Uważam, że zajęcia WF w ZK/AŚ powinny być:”	Aktywność fizyczna badanych		χ^2	df	p
	Nieaktywni	Aktywni			
zabronione	0%	0%	54,0131	5	0,0000
dostępne dla wszystkich bez wyjątku	49,21%	74,79%			
dostępne wyłącznie dla "grypsujących"	21,43%	4,58%			
dostępne tylko dla "niegrypsujących"	23,81%	12,71%			
dostępne dla osób nie karanych dyscyplinarnie	5,56%	7,08%			
dostępne wg innego kryterium	0%	0,83%			

W drodze wywiadów prowadzonych wśród skazanych można stwierdzić, że między badanymi aktywnymi fizycznie a nie podejmującymi aktywności fizycznej istnieją istotne statystycznie różnice pod względem stosowania przez nich wybranych metod redukcji stresu. Skazani podejmujący aktywność fizyczną w celu rozładowania negatywnych napięć nerwowych rzadziej niż skazani fizycznie nieaktywni oglądają telewizję, czekają aż „samo przejdzie”, zażywają tabletkę uspokajającą czy też „wygadują się” komuś zaufanemu. Rzadziej także niestety sięgają w tym celu po książkę czy też piszą wiersz. Ponadto w obu porównywanych grupach podejmowanie aktywności fizycznej stanowi powszechnie stosowaną metodę redukcji napięć nerwowych (kategoria „samodzielnie ćwiczę w celi”). W grupie skazanych aktywnych fizycznie najczęściej stosowaną metodą redukcji napięć nerwowych jest uczestnictwo w zajęciach ruchowych organizowanych przez administrację zakładu karnego.

Skazani podejmujący *siłowe* rodzaje aktywności fizycznej w celu rozładowania negatywnych emocji rzadziej niż pozostali piszą list do bliskich, a także częściej niż inni aktywni fizycznie oglądają w tym celu telewizję. Podejmujący *bezkontaktowe* rodzaje aktywności fizycznej rzadziej niż skazani z pozostałych grup kategoryalnych zażywają tabletkę uspokajającą lub po prostu czekają aż „samo przejdzie”. Kategorie: „piszę list do bliskich” oraz „piszę wiersz”, wśród aktywnych fizycznie najczęściej wybierali skazani podejmujący *kontaktowe* rodzaje aktywności fizycznej.

Pomiędzy grupami skazanych różniącymi się grupą klasyfikacyjną, nie odnotowano istotnych statystycznie różnic pod względem wpływu aktywności fizycznej na wskaźniki ich samopoczucia psychofizycznego.

3. WNIOSKI

- 1) Podejmowanie przez skazanych aktywności fizycznej wpływa na:
 - a) poziom występowania u nich typowych dla więźniów zaburzeń w zachowaniu
 - b) zespół czynników kształtujących atmosferę wychowawczą
 Jedną z przyczyn występowania zachowań agresywnych wśród młodocianych oraz wśród odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy mogą być trudności w przystosowaniu się badanych do warunków izolacji więziennej, gdyż u osób, które uprzednio przebywały już w więzieniu (recydywistów) występują

one na znacznie niższym poziomie. Podejmowanie *bezkontaktowych* oraz *kontaktowych* rodzajów aktywności fizycznej łagodzi te trudności.

- 2) Podejmowanie przez skazanych aktywności fizycznej przyczynia się do wzrostu u nich poczucia bezpieczeństwa gdyż osłabieniu ulega zagrożenie ze strony podkultury, co sprzyja procesowi resocjalizacji
- 3) Podejmowanie przez skazanych aktywności fizycznej powoduje ukształtowanie się u nich:
 - a) postaw **prozdrowotnych** polegających na negatywnym ich stosunku do dokonywania samouszkodzeń ciała
 - b) postaw **prozdrowotnych** w zakresie preferowanych **metod walki ze stresem**.
Najwłaściwsze pod tym względem wydaje się proponowanie skazanym podejmowania *bezkontaktowych* rodzajów aktywności fizycznej.
 - c) postaw **praworządnych**, (oraz samokontroli zachowania), które uzewnętrzniają się w znacznie niższej niż u nieaktywnych fizycznie liczbie przypadków łamania obowiązującego w więzieniu regulaminu (co zależne jest od **rodzaju** podejmowanej przez nich aktywności fizycznej)
 - d) **umiejętności interpersonalnych** co stanowi fundament do kształtowania postaw sprzyjających procesowi ich resocjalizacji.
 - e) postaw **autokreatywnych** i umiejętności zaspokajania **potrzeby samorealizacji**
w sposób akceptowany społecznie, (poprzez poprawę samooceny ich zdrowia psychicznego, fizycznego oraz samooceny sprawności fizycznej)
 - f) **tolerancji społecznej** rozumianej jako gotowość do podejmowania społecznie pożądaných działań, wspólnie z reprezentantami innych, w tym także opozycyjnie zorientowanych mikrospołeczności.
- 4) Skazani młodociani są najbardziej podatni na oddziaływania wychowawcze. Jednocześnie są oni impulsywni i przez to trudniej układają właściwe relacje z personelem ochronnym. Należy podejmować działania uświadamiające funkcjonariuszy działu ochrony zarówno o korzyściach społecznych wynikających z organizowania zajęć ruchowych dla skazanych jak i tych walorach, które wpływając pozytywnie na atmosferę panującą w zakładzie karnym, łagodzą stresogenne czynniki środowiska pracy funkcjonariusza.
- 5) Decyzje o kierowaniu poszczególnych skazanych do podejmowania konkretnego rodzaju aktywności fizycznej winny być poprzedzone diagnozą:
 - a) skłonności do występowania u nich zaburzeń w zachowaniu
 - b) cech ich osobowości.